

به نام خدا

مقدمه‌ای بر چارچوبی برای ارزیابی تأثیرات فرهنگی (پیوست فرهنگی) طرح‌ها و لوایح

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۵.....	تاریخچه ارزیابی تأثیر
۶.....	انواع ارزیابی تأثیر
۱۱.....	ارزیابی تأثیر فرهنگی
۱۴.....	تاریخچه ارزیابی تأثیر فرهنگی
۱۶.....	تعریف ارزیابی تأثیر فرهنگی
۱۷.....	اصول ارزیابی تأثیر فرهنگی
۳۷.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۳۹.....	کاربرد نتایج ارزیابی تأثیر فرهنگی: گامی به‌سوی پیشرفت
۴۵.....	سخن پایانی
۴۷.....	منابع و مآخذ

کد موضوعی: ۲۷۰

شماره مسلسل: ۱۰۳۳۴

دفتر: مطالعات فرهنگی

مردادماه ۱۳۸۹

مقدمه‌ای بر چارچوبی برای ارزیابی تأثیرات فرهنگی (پیوست فرهنگی) طرح‌ها و لوایح

چکیده

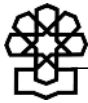
در این نوشتار مفهوم ارزیابی تأثیر و مخصوصاً ارزیابی تأثیر فرهنگی (پیوست فرهنگی) مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین در ابتدا تاریخچه مفهوم ارزیابی تأثیر بررسی، انواع آن مشخص و تعریف و در نهایت بر یکی از انواع ارزیابی‌های تأثیر، یعنی ارزیابی تأثیر فرهنگی تمرکز شده است. در بحث ارزیابی تأثیر فرهنگی نیز تاریخچه این مفهوم بررسی، مفاهیم مرتبط با آن مشخص و تعریف و در نهایت نیز چارچوبی برای ارزیابی تأثیر فرهنگی، که توسط شبکه بین‌المللی تنوع فرهنگی (INCD) تهیه شده، ترجمه شده است. در بخش نتیجه‌گیری این نوشتار نیز به این نتیجه رسیده‌ایم که بحث ارزیابی تأثیر فرهنگی موضوع جدیدی است که بیش از چند دهه از عمر آن نمی‌گذرد. علاوه بر این کارهایی که در زمینه ارزیابی تأثیر فرهنگی در سطح جهانی انجام شده، براساس تعریفی مردم‌شناسانه از فرهنگ بوده که بسیار محدود و انضمامی است و با تعریف ارائه شده از فرهنگ در مفهوم پیوست فرهنگی یا همان ارزیابی تأثیر فرهنگی در جامعه ما همخوانی ندارد. از این‌رو، در این زمینه باید چارچوبی بومی برای ارزیابی تأثیر فرهنگی ارائه داد و در آن از نظرهای کارشناسان حوزه فرهنگ استفاده و مختصات خاص فرهنگی جامعه ایران را نیز لحاظ کرد.

مقدمه

امروزه دولت‌ها تلاش دارند که به‌هنگام انجام پروژه‌های توسعه یا به‌عبارت دیگر مداخلات برنامه‌ریزی شده که انجام می‌دهند، بیشترین منافع و کمترین هزینه‌ها را متقبل شوند، به‌ویژه آن دسته از هزینه‌ها که بر اجتماع تحمیل می‌شوند.

غالباً این هزینه‌های (جانبی) به قدر کفایت در محاسبات تصمیم‌گیران، ناظران و سازمان‌های توسعه و عمرانی به‌حساب نمی‌آیند. این امر ناشی از این است که این دسته از هزینه‌ها به‌سادگی قابل شناسایی، کمی کردن و اندازه‌گیری نیستند. چنانچه این تأثیرات را پیشاپیش شناسایی کنیم، می‌توانیم راجع به اینکه چه مداخلاتی باید به‌عمل آوریم و این مداخلات باید به چه شکلی انجام شوند، تصمیم‌های بهتری بگیریم (ونکلی و بکر، ۱۳۸۸: ۱۷).

قبول اصل عدم قطعیت و توجه به این مسئله که جهان اجتماعی، بسیار پیچیده است و هیچ‌گونه دانش کامل و جهانشمولی نمی‌توان درباره آن به‌دست آورد، ما را در پذیرش این مسئله که نمی‌توان پیامدهای هرگونه اعمال دخالت در زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم را به‌آسانی پیش‌بینی و شناسایی کرد، بسیار کمک می‌کند. در حقیقت بسیاری از طرح‌ها و پروژه‌هایی که در اقصی نقاط جهان و ازسوی دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی انجام می‌شود با رویکردی فن‌سالارانه و تکنوکراتیک و بدون توجه به پیچیدگی‌های زندگی اجتماعی صورت می‌گیرد و نتیجه این امر کاهش پیامدهای مثبت این طرح‌ها و اقدامات و نادیده گرفتن اثرات منفی جانبی و بلندمدتی است که این اقدامات ممکن است به دنبال داشته باشد.

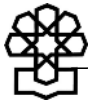

یکی از مناسب‌ترین راه‌های شناسایی اثرات منفی و مثبت برنامه‌های در دست اجرا و به حداقل رساندن اثرات منفی و به حداکثر رساندن اثرات مثبت آن، ارزیابی تأثیرات این‌گونه طرح‌ها و اقدامات است.

ارزیابی تأثیر به فرآیندی مداوم گفته می‌شود که سیاستگذاران را کمک می‌نماید تا به‌طور کامل پیامدهای بالقوه و بالفعل دخالت دولت در بخش‌های مختلف جامعه را شناسایی کنند و همچنین دولت را قادر می‌سازد تا شواهد مربوط به تأثیرات مثبت و منفی چنین مداخلاتی را از طریق بررسی تأثیرات این سیاست‌ها، بعد از اجرای آنها سنجش و مطالعه کنند.^۱

ارزیابی تأثیرات به شناخت نقاط قوت و ضعف هر پروژه کمک مؤثر می‌کند که از این طریق باید مقایسه‌ای میان اهداف ضمنی و اهداف بیان شده از یک‌سو و نتایج مورد انتظار و نتایج پیش‌بینی نشده ازسوی دیگر به‌عمل آورد و سپس به سنجش تأثیر این نتایج بر جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی افراد پرداخت (ابراهیم‌پور و مصطفوی، ۱۳۸۷: ۸۷).

به‌طور کلی می‌توان ارزیابی را فرآیندی منظم و مستمر دانست که طی آن پس از توصیف، تحلیل و تبیین مسائل شهروندان که ناشی از اجرای پروژه‌هاست به مدلی واقع‌گرا، جامع‌نگر و آینده‌نگر دست یافت که نتیجه آن مدیریت و مهندسی فرهنگی جامعه است و در صورت فقدان ارزیابی، بروز نابسامانی‌ها و مشکلات مختلفی مورد انتظار است (همان: ۸۸) بنابراین در بلندمدت دفاع و حمایت از کمک‌های توسعه فقط با ارزیابی‌های کارآمدتر و اثبات تأثیر این کمک‌ها با نشان دادن اشتباه‌ها و عدم

قطعیت‌هایی که در ذات فعالیت‌های توسعه نهفته است و با ارزیابی صادقانه اثربخشی تطبیقی کمک‌های توسعه‌ای در مقایسه با تغییرات خط‌مشی و عملکرد مقدر خواهد بود (روچ، ۱۳۸۷: ۲۰).

امروزه فرآیند ارزیابی تأثیرات پروژه‌ها جزء مهمی از برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها در برنامه‌ها و سیاستگذاری‌هاست و در سرتاسر جهان به‌کار گرفته می‌شود (بکرو ونکلی، ۱۳۸۷: ۳۱) مهمترین اهداف تهیه ارزیابی عبارتند از:

۱. تعیین حوزه‌های تحت نفوذ پروژه [سیاست و قوانین]،
۲. شناخت ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی اجتماعات در محدوده پروژه قبل از اجرا،
۳. شناخت نگرش‌های شهروندان نسبت به پروژه‌ها، [سیاست و قوانین] و پذیرش آن،
۴. دستیابی به سطوح و درجه‌های همکاری و مشارکت شهروندان با مجریان پروژه در مرحله اجرا و بهره‌برداری،
۵. تجزیه و تحلیل آثار احتمالی پروژه، [سیاست و قوانین] بر ابعاد اجتماعی و فرهنگی زندگی شهروندان،
۶. حفظ و افزایش سازگاری شهروندان با محیط اجتماعی در قلمرو پروژه، [سیاست و قوانین]،
۷. فراهم کردن زمینه یکپارچگی در سطوح خرد، میانی و کلان در قلمرو پروژه، [سیاست و قوانین]،
۸. ارائه راهکارهای عملی کاهش اختلال در زندگی شهروندان (ابراهیم‌پور و مصطفوی، ۱۳۸۷: ۸۷).

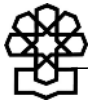

به طور خلاصه می توان گفت اهداف و مقاصد ارزیابی تأثیرات عبارتند از:

- تحلیل چگونگی اثرگذاری طرح ها بر روی مردم،
- شناسایی و تعدیل پیامدهای منفی،
- بالا بردن مزایای طرح [پروژه، سیاست و قوانین]،
- کمک در جهت مدیریت تغییرات اجتماعی و فرهنگی (کارل وبری، ۱۳۸۸: ۲۵).
- علاوه بر اینها انجام ارزیابی تأثیرات می تواند مزایای زیر را به همراه داشته باشد:
- کاهش پیامدهای منفی برای افراد و اجتماعات،
- افزایش مزایا و منافع برای افراد و گروه های تحت تأثیر،
- اجتناب از تعویق و موانع انجام،
- کاهش هزینه ها،
- روابط بهتر بین ذینفعان و اعضای جامعه،
- بهبود طرح های توسعه (همان: ۱۲-۱۳).

تاریخچه ارزیابی تأثیر

نخستین رویکردهای ارزیابی تأثیر به دهه ۱۹۵۰ باز می گردد. بنگاه های توسعه کم کم این رویکرد را به کار بستند - رویکردهایی که پیش از آغاز پروژه پیامدهای احتمالی زیست محیطی و اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی آن را پیش بینی می کردند - تا پروژه را تصویب و بررسی یا رد کنند. اما از دهه ۱۹۸۰ روش های تحقیق جدیدی به وجود آمده است که می خواهد مردم و اجتماعات را بجای موضوع یا مفعول ارزیابی تأثیر به فاعلان و مشارکت کنندگان فعال پژوهش تبدیل کند. امروز نسل جدید ارزشیابی ها بر

اندیشه ها و مفاهیم تاریخی و انسان شناختی بنا شده اند و ارزشیابی را بیشتر نوعی گفت و شنود میان عقاید و دیدگاه های گوناگون می دانند. در این رویکرد، تأکید اصلی بر درک افکار و عقاید گروه های ذینفع گوناگون، خصوصاً کسانی است که دیدگاه هایشان معمولاً شنیده نمی شود. پشتوانه این رویکرد در توسعه، رویکرد مشارکت گسترده است که از این باور آغاز می شود که فقر اساساً معلول نابرابری و بی عدالتی است و بدون مشارکت کامل مردم امکان غلبه بر فقر وجود ندارد. این سرمشق ها از خارجی ها می خواهند که کنترل و سلطه را کنار بگذارند و فرآیندهای بومی و محلی توانمندسازی توسعه را تسهیل کنند (روچ، ۱۳۸۷: ۳۹-۴۱).

از این رو، می توان گفت که نظارت مشارکتی و فرآیندهای مرور و بازبینی سنگ بنای اصلی ارزیابی تأثیر است. این تلقی بر پایه این دیدگاه استوار است که تغییر مهم و ماندگار در زندگی مردم باید با در نظر گرفتن ارزش ها، اولویت ها و قضاوت های آنها باشد، در حقیقت ارج و احترام گذاشتن به درایت و قضاوت مردم عادی از عناصر حساس فرآیندهای ارزیابی تأثیر است (همان: ۵۲).

انواع ارزیابی تأثیر

ارزیابی تأثیر به معنای تحلیل نظام یافته تغییرات پایدار یا مهم - مثبت یا منفی، خواسته یا ناخواسته - در زندگی مردم که در نتیجه عمل یا مجموعه اعمال معینی به وجود می آید، خود دارای ابعاد مختلفی است که عبارتند از:

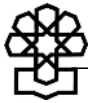
۱. ارزیابی تأثیر محیطی^۱

ارزیابی تأثیر محیطی به معنای ارزیابی تأثیرات مختلفی - مثبت یا منفی - است که یک پروژه پیشنهادی ممکن است بر محیط - که هم شامل محیط طبیعی و هم شامل محیط اقتصادی و اجتماعی می‌شود - داشته باشد. هدف این ارزیابی تضمین این مسئله است که سیاستگذاران تأثیرات محیطی ناشی از پروژه را به‌هنگام تصمیم‌گیری درباره چگونگی اجرای پروژه لحاظ کنند. انجمن بین‌المللی ارزیابی تأثیر (IAIA) ارزیابی تأثیر محیطی را به‌عنوان فرآیند شناسایی پیش‌بینی، ارزیابی و تعدیل تأثیرات زیست‌محیطی، اجتماعی و سایر تأثیرات ناشی از طرح‌های توسعه قبل از انجام تصمیمات و اقدامات تعریف کرده است.^۲

۲. ارزیابی تأثیر اجتماعی^۳

ارزیابی تأثیر اجتماعی یکی از حوزه‌های ارزیابی تأثیر است که به معنای فرآیند شناسایی نتایج و پیامدهای یک اقدام پیشنهادی یا یک اقدام در دست اجرا بر زندگی افراد، سازمان‌ها و نظام‌های کلان اجتماعی است (بکر، ۲۰۰۱: ۳۱۲). ارزیابی تأثیر اجتماعی به‌عنوان یک مفهوم خاص، اولین بار در قانون سیاست ملی زیست‌محیطی ایالات متحده (NEPA) در سال ۱۹۶۹ به‌کار گرفته شد. البته پیش‌بینی و برآورد تأثیرات تغییر در جامعه به شکل عامتر آن همواره از زمان کاهنان معبد دلفی جزئی از چشم‌انداز سیاسی و مورد علاقه مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی از بدو پیدایش این علوم بوده است (ونکلی، ۱۳۸۷: ۱۷). هدف اصلی ارزیابی تأثیر اجتماعی فراهم آوردن محیطی است که از

1. Environmental Impact Assessment (EIA)
2. <http://en.wikipedia.org>
3. Social Impact Assessment (SIA)

لحاظ بوم‌شناختی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی پایدارتر و دادگرانه‌تر باشد. بنابراین ارزیابی تأثیر اجتماعی مایه افزایش توسعه و توانمندسازی اجتماعی ظرفیت‌سازی است و سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی و اعتماد) را بسط خواهد داد (همان: ۴۱).

۳. ارزیابی تأثیر بهداشتی^۱

این حوزه از ارزیابی به معنای استفاده ترکیبی از رویه‌ها، روش‌ها و ابزارهاست که از طریق آنها تأثیرات بالقوه سیاست‌ها، طرح‌ها و برنامه‌ها بر بهداشت افراد و توزیع تأثیر آن بر جمعیت، مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف ارزیابی تأثیر بهداشتی ارائه مجموعه‌ای از پیشنهادهاى عملی به‌هنگام اتخاذ تصمیمات است. ارزیابی تأثیر بهداشتی به دنبال آن است که تأثیرات بهداشتی مثبت طرح‌ها، برنامه‌ها و سایر پروژه‌ها را به حداکثر و تأثیرات منفی آنها را به حداقل برساند. علاوه‌بر این، از ارزیابی تأثیر بهداشتی به‌عنوان سازوکاری یاد می‌شود که از طریق آن، نابرابری‌های بهداشتی موجود را می‌توان شناسایی کرد و قبل از اجرای سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها در جهت رفع آنها تلاش کرد.^۲ قابل ذکر است در این نوع ارزیابی مقوله بهداشت شامل دو جنبه بهداشت جسمی و بهداشت روانی می‌باشد. گاه برخی از تصمیمات و اقدامات آسیب جدی می‌تواند بر روان افراد وارد سازد که از آن به‌عنوان پیامدهای منفی روانی نام برده می‌شود. از این‌رو ارزیابی تأثیر بهداشتی هر دو این جنبه‌ها را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

1. Health Impact Assessment (HIA)
2. <http://en.wikipedia.org>

۴. ارزیابی تأثیر اقتصادی^۱

ارزیابی تأثیر اقتصادی ابزاری است برای ارزیابی میزان تغییراتی که یک طرح یا برنامه می‌تواند به همراه داشته باشد. ارزیابی تأثیر اقتصادی معمولاً توسط تحلیلگرانی انجام می‌شود که دستیار سیاست‌گذاران هستند. هدف اصلی ارزیابی تأثیر اقتصادی، ارزیابی تأثیرات طرح یا مداخله معین در محیط اقتصادی است. این نوع ارزیابی ممکن است قبل یا بعد از مداخله انجام شود. نتایج این نوع ارزیابی معمولاً به صورت کمی ارائه می‌شود.^۲ برای مثال می‌توان گفت اجرای یک تصمیم چه تأثیری در میزان تورم، رشد اقتصادی و ... دارد.

۵. ارزیابی تأثیر برابری^۳

این حوزه از ارزیابی به فرآیندی گفته می‌شود که تضمین می‌کند سیاست‌ها، طرح‌ها یا پروژه‌ها باعث ایجاد تبعیض در میان محرومین و بی‌بضاعت‌ها نخواهد شد. هدف ارزیابی تأثیر برابری جلوگیری از ایجاد تبعیض در قبال کسانی است که جزء اقشار محروم و مستضعف به حساب می‌آیند این اقشار گروه‌های هدف برابری^۴ نامیده می‌شوند و معمولاً شامل افرادی مثل زنان، گروه‌های اقلیت قومی، مذهبی، جوانان و کودکان، سالمندان، معلولین و اشخاص کم‌درآمد می‌شود.^۵

1. Economic Impact Assessment (ECIA)
2. <http://ec.europa.eu>
3. Equality Impact Assessment (EQIA)
4. Equality Target Groups (ETGS)
5. <http://wikipedia.org>

۶. ارزیابی تأثیر فرهنگی^۱

مفهوم تأثیر فرهنگی به پیامدهای هرگونه اقدام و سیاست جمعی یا خصوصی افراد انسانی گفته می‌شود که تا اندازه زیادی ارزش‌ها، هنجارها، باورها، کردارها، نهادها و نیز سبک زندگی، کار، جامعه‌پذیری و سازماندهی آنها را مورد تأثیر قرار دهد (ساگینا، ۲۰۰۴: ۴).

از این رو، ارزیابی تأثیر فرهنگی به معنای ارزیابی تأثیرات طرح، پروژه یا برنامه‌ای بر باورها، ارزش‌ها یا کردارها و سایر نهادهای فرهنگی جمعیت خاصی است که آن اقدام قرار است بر روی آن انجام شود^۲ سه هدف اصلی ارزیابی تأثیر فرهنگی عبارتند از:

- تعیین هویت و ابعاد منابع تاریخی و فرهنگی مهم و ارزشمند،

- تعیین میزانی که این منابع از اجرای طرح‌ها، پروژه‌ها [برنامه‌ها] تأثیر می‌پذیرند،

- ارائه راه‌حلی مناسب که از ایجاد تغییرات نامناسب فرهنگی جلوگیری کرده

و تنوع فرهنگی را حفظ کند (دای، ۲۰۰۵: ۲).

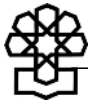
از آنجایی که هدف اصلی، در این نوشتار، مطالعه درباره پیوست فرهنگی یا همان ارزیابی تأثیر فرهنگی است، بنابراین در ادامه تأکید بیشتری بر این حوزه از ارزیابی خواهیم داشت.

1. Cultura Impact Assessment (CIA)
2. www.Tasman.govt.nz

یکی از فرآیندهای شکل‌گیری شرایط و اوضاع و احوالی که، اکنون در آن زندگی می‌کنیم، فرآیندهای فرهنگی هستند (باکاک، ۱۳۸۶) فرهنگ هر جامعه هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و همه پیشرفت‌های جامعه در پیشرفت علوم و اعتقادات و ارزش‌های آن جامعه منعکس است بدین‌سان همه امور جامعه بستگی تام به فرهنگ دارد و خوشبختی و انحطاط ملت‌ها در گرو فرهنگ جامعه است (اصفهانی و کاووسی، ۱۳۸۶: ۱۵۳) صاحب‌نظران و اندیشمندان امر توسعه، زیرساخت توسعه هر کشور و جامعه را فرهنگ آن کشور و جامعه تلقی می‌کنند. بدین‌معنی که توسعه در تمامی عرصه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ارتباط ناگسستنی، متقابل و استوار با مقوله فرهنگ دارد، یعنی در حقیقت کلیه حوزه‌های وسیع غیرفرهنگی در فرآیند تغییر و تحول و توسعه شدیداً از عوامل فرهنگی تأثیر می‌پذیرد (فرهی، ۱۳۸۶: ۱۱۶)، اما ازسوی دیگر فرآیندهای فرهنگی نیز از سایر فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و ... تأثیر می‌پذیرند و میان این فرآیندها نوعی تأثیر و تأثر متقابل وجود دارد (شیبانی، ۱۳۸۱: ۱۲۰) لازمه اتخاذ رویکردی سیستمی به جامعه، توجه به این مسئله است که ایجاد هر نوع تغییری در هر یک از نظام‌های موجود در جامعه، موجب ایجاد تغییراتی در سایر نهادهای جامعه می‌شود (کرایب، ۱۳۸۱: ۶۵) ازاین‌رو، هنگام اجرای پروژه‌ها و طرح‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی یا فرهنگی، حتماً باید متوجه بود که اجرای این‌گونه طرح‌ها پیامدها و تأثیراتی بر سایر نظام‌های جامعه خواهد داشت.

در این میان فرهنگ و نظام فرهنگی یکی از زیربنایی‌ترین بخش‌های هر جامعه است. نظام فرهنگی را نمی‌توان با نظام‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... مقایسه

کرد. هر یک از این مقوله‌ها، بعدی از حیات آدمی است، اما فرهنگ، تمامی زوایای زندگی آدمی را چنان می‌پوشاند که سایر مقوله‌های حیات بشری را نیز تحت تأثیر آن قرار می‌دهد. در حقیقت اگرچه بین نظام فرهنگی و سایر نظام‌های جامعه تعامل، تأثیر و تأثر وجود دارد، ولی فرهنگ از اهمیت والاتری برخوردار است (ارشاد، ۱۳۸۵، به نقل از: مختاریان‌پور، ۱۳۸۸: ۱۵). اهمیت فرهنگ و این نکته که فرهنگ جامعه باید فرهنگی متعالی و تعالی‌دهنده شود، تا در بستر آن سایر نظام‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به‌نحوی طراحی و سازماندهی شوند که با تعامل آنها کلیه نیازهای مادی و معنوی بشر به میزان لازم و متعادل پاسخ داده شود، لازمه‌اش توجه ویژه به فرهنگ و نظام فرهنگی و انجام اقدامات لازم در زمینه حفظ و ارتقای ارزش‌های فرهنگی و تنوع فرهنگی است. با توجه به اهمیت فرهنگ و نظام فرهنگی، جوامع مختلف استراتژی‌ها و رویکردهای مختلفی نسبت به نظام فرهنگی اتخاذ کرده‌اند و سعی می‌کنند که در جهت هماهنگ کردن آن با سایر نظام‌های دیگر و اهداف و ایدئال خود عمل کنند. در جامعه ما نیز از دیرباز توجه به نظام فرهنگی و اهمیت آن وجود داشته و مخصوصاً بعد از انقلاب اسلامی ایران و در سال‌های اخیر توجه به اهمیت این نظام بیش از پیش شده است، بنابراین در این راستا مفاهیمی مثل مهندسی فرهنگی، مهندسی فرهنگ، مدیریت فرهنگی و اخیراً نیز مفهوم پیوست فرهنگی مطرح شده‌اند که هر کدام معنا و تعریف خاص خود را دارند. همان‌طور که قبلاً گفته شده از آنجایی که هدف اصلی نوشتار حاضر بررسی مفهوم پیوست فرهنگی (ارزیابی تأثیر فرهنگی) است، بنابراین در ادامه، ابتدا به بررسی برخی از مفاهیم مرتبط با این مفهوم می‌پردازیم و بعد از آن تلاش می‌کنیم که مفهوم پیوست فرهنگی و ابعاد مختلف آن را مورد بررسی قرار دهیم:

۱. مهندسی فرهنگ

اگر بخواهیم به اختصار مهندسی فرهنگ را تعریف کنیم. باید گفت: مهندسی فرهنگ عبارت است از طراحی، نوسازی و بازسازی سیستم فرهنگ؛ یعنی مشخص کنیم که فرهنگ ملی، فرهنگ عمومی و حرکت عظیم درون‌زا و صیورورت‌بخش و کیفیت‌بخشی که فرهنگ نامیده می‌شود و درون انسان‌ها و جامعه به‌وجود می‌آید، چگونه باید باشد. اشکالات و نواقصش چیست؟ کندی‌ها و معارضاتش کجاست؟ بنابراین در مهندسی فرهنگ کانون توجه فرهنگ جامعه است و هدف از آن شناخت عمیق اجزا، عناصر در روابط بین آنها و باز طراحی و ساخت‌دهی مجدد براساس اهداف و کارکردهای مورد انتظار از آن با توجه به مجموعه مقتضیات (قابل مدیریت) و شرایط (نسبتاً ثابت) است (در محضر ولایت، ۱۳۸۶: ۲۸).

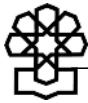
۲. مهندسی فرهنگی

از مهندسی فرهنگی تعاریف متعددی ارائه شده است که یکی از جامع‌ترین و مؤجزترین این تعاریف در نظر گرفتن مهندسی فرهنگ به معنی ذیل است:

مهندسی فرهنگی یعنی تعریف جامعه مطلوب، آسیب‌شناسی وضع موجود فرهنگ و شناسایی عملکردهای بخش‌های مختلف و تلاش مستمر در جهت بهبود نقش این بخش‌ها در فرهنگ در قالب نظام فرهنگی جامعه (شاه‌حسینی، ۱۳۸۶: ۱۱۴).

۳. مدیریت فرهنگی

مدیریت فرهنگی، مدیریت بر سیستم‌ها و سازمان‌های خردوکلانی است که با رویکرد

و اهداف فرهنگی مهندسی شده باشند و اداره آن سیستم و سازمان با رویکرد و اهداف فرهنگی صورت پذیرد. بدین‌ترتیب همه دستگاه‌ها، اعم از دستگاه‌های فرهنگی و غیرفرهنگی اگر دارای اهداف اصلی فرهنگی یا کارکردهای فرهنگی قابل توجه باشند، باید مهندسی و مدیریت فرهنگی شوند (رضایی، ۱۳۸۸: ۸۰).

۴. ارزیابی تأثیر فرهنگی (پیوست فرهنگی)

پیوست فرهنگی در وهله اول شناخت بعد فرهنگی کلیه پدیده‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه اسلامی است. پیوست فرهنگی شناخت نسبت و تناسبات بعد فرهنگی هر موضوع است، پس هر جا که بعد و بار فرهنگی باشد ارائه پیوست فرهنگی برای آن موضوع متصور است (همان: ۸۲). مفهوم پیوست فرهنگی اگرچه تنها اخیراً و در سخنان مقام معظم رهبری از آن یاد شده و بر اهمیت آن تأکید شده است، لکن این موضوع از مدت‌ها پیش در سایر نقاط دنیا تحت عنوان ارزیابی تأثیر فرهنگی مطرح بوده و ارائه پیوست فرهنگی در کنار پیوست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و ... یکی از اجزای جدانشدنی طرح‌ها و پروژه‌ها بوده است.

تاریخچه ارزیابی تأثیر فرهنگی

همان‌طور که قبلاً ذکر شد تاریخچه ایده ارزیابی تأثیر مربوط به دهه ۱۹۵۰ بوده و از ۱۹۸۰ به بعد است که روش‌های جدید برای ارزیابی تأثیرات به‌وجود آمد. در ابتدا منظور از تأثیرات، تأثیرات محیطی بود و تحت عنوان ارزیابی تأثیرات محیطی انجام می‌شد و در قالب آن، بخش‌هایی نیز تحت عنوان ارزیابی تأثیر اجتماعی، اقتصادی،

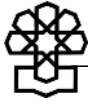
فرهنگی و ... اما به تدریج هر کدام از این حوزه‌ها از ارزیابی تأثیر محیطی جدا و خود حوزه جداگانه‌ای را تشکیل دادند. ابتدا ارزیابی تأثیر اجتماعی مستقل شد و اخیراً هم ارزیابی تأثیر فرهنگی مستقل شده است (ساگینا، ۲۰۰۴: ۳).

تأثیرات فرهنگی با سایر انواع تأثیراتی که در ارزیابی‌های محیطی یا گزارش‌های تأثیر محیطی ارزیابی می‌شود، تفاوت دارد. ارزیابی تأثیر فرهنگی در بردارنده‌ای اطلاعاتی مربوط به کردارها^۱ و باورهای گروه‌ها، اقوام و فرهنگ‌های خاص است.^۲

درواقع هر اقدام توسعه ممکن است پیامدهای فرهنگی مختلفی مثل تغییر در ارزش‌های فرهنگی، بی‌احترامی به فرهنگ، کاهش انسجام فرهنگی، حذف گروه‌های فرهنگی خاص، تقدس‌شکنی فرهنگی، حذف زبان یا گویشی خاص و از بین رفتن میراث طبیعی و فرهنگی را به دنبال داشته باشد (وان شوتن و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۲۷) که وظیفه ارزیابی تأثیر فرهنگی، بررسی این تغییرات فرهنگی در مراحل مختلف قبل، حین و بعد از اجرای پروژه‌های توسعه، [برنامه‌ها و قوانین] است.

ارزیابی تأثیر فرهنگی سیاست‌ها و اقدامات بر محیط انسانی، پدیده کاملاً جدید نیست، زیرا کارگزاران^۳ مختلفی از گذشته تاکنون رهنمودهایی برای ارزیابی تأثیر فرهنگی به عنوان بخشی از چارچوب ارزیابی پروژه‌شان ارائه داده‌اند. اما بیشتر این رهنمودها و الگوها سفارشی و مخصوص بوده و ازسوی آنها رویکردها و تجارب مختلفی درباره چگونگی انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی، پیشنهاد شده است. بنابراین تاکنون هیچ‌گونه راهکار بین رشته‌ای و قابل کاربرد در محیط‌های متفاوت ارائه نشده

1. Practices
2. <http://oeqc.doh.hawaii.gov>
3. Agencies

است (ساگینا، ۲۰۰۴: ۴) در همین راستا شبکه بین‌المللی تنوع فرهنگی (INCD) تلاش کرده است که در زمینه چگونگی انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی چارچوبی محلی ارائه دهد که قابلیت کاربرد در زمان‌ها و مکان‌های مختلفی را داشته باشد. آنچه در ادامه می‌آید گزیده‌ای از چارچوب ارائه شده ازسوی این نهاد است.

تعریف ارزیابی تأثیر فرهنگی

تعریف بین‌المللی واحدی از ارزیابی تأثیر فرهنگی وجود ندارد. اما روی هم رفته تعریف زیر می‌تواند تعریف قابل قبولی از ارزیابی تأثیر فرهنگی باشد: ارزیابی تأثیر فرهنگی عبارت است از فرآیند شناسایی، پیش‌بینی، ارزیابی و اطلاع‌رسانی تأثیرات احتمالی سیاست یا اقدام توسعه‌ای پیشنهادی یا در دست اجرا بر زندگی فرهنگی، نهادها و منابع اجتماعی و سپس استفاده از نتایج و یافته‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، به منظور نظارت بر تأثیرات نامطلوب و افزایش پیامدهای مثبت.

تأکید اصلی در تعریف فوق بر این نکات است که:

۱. سیاستگذاران باید قبل از اجرای تصمیماتشان، بر پیامدهای آنها آگاهی داشته باشند.
۲. نقش مردم تنها آگاهی از تأثیرات برنامه‌ها نیست، بلکه در فرآیند تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و طرح‌هایی که آینده‌شان را تغییر می‌دهد، باید فعالانه شرکت داشته باشند.
۳. هدف اصلی ارزیابی تأثیر فرهنگی، حفظ و ارتقای تنوع فرهنگی جوامع در معرض تأثیر به منظور تضمین تداوم سیاست‌ها و اقدامات توسعه‌ای است.

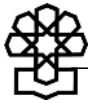
هنگام ارزیابی تأثیر فرهنگی بهتر است، اقدامات زیر انجام شود:

۱. بررسی وضعیت موجود محیط فرهنگی و ویژگی‌های اقدام پیشنهادی و اقدامات جایگزین ممکن.
۲. پیش‌بینی وضعیت محیط فرهنگی در آینده در صورت اجرا یا عدم اجرا (تفاوت بین این دو وضعیت نتیجه اقدام است).
۳. ارائه روش‌هایی برای جلوگیری، حذف یا کاهش هرگونه تأثیرات نامطلوب و در صورت امکان، جبران آنها.
۴. تهیه گزارش تأثیر فرهنگی یا گزارش ارزیابی فرهنگی درباره موضوع مورد بررسی و استفاده از آن در سیاستگذاری و تصمیم‌گیری.
۵. بعد از تصمیم‌گیری درباره چگونگی انجام طرح و پروژه و نظارت بر تأثیرات ناشی از آن، طرح آغاز و طبق نتایج این نظارت، اقدام شود.

اصول ارزیابی تأثیر فرهنگی

اصولی که در زیر برای ارزیابی تأثیر فرهنگی ارائه شده است، براساس اصول اساسی ارزیابی تأثیر اجتماعی و محیطی ارائه شده و ازسوی انجمن بین‌المللی ارزیابی تأثیر تنظیم شده و در عین حال در این مدل تغییراتی نیز با توجه به عناصر فرهنگی مختلف ایجاد شده است تا تناسب آن با ارزیابی تأثیر فرهنگی سیاست‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای افزایش یابد.

ارزیابی تأثیر فرهنگی روشی برای تحلیل این مسئله است که یک اقدام یا سیاست توسعه‌ای چه تأثیراتی ممکن است بر ابعاد فرهنگی محیط داشته باشد. این ابعاد شامل

(اما نه محدود به) موارد زیر است:

- شیوه‌های انطباق مردم با زندگی در عرصه اقتصاد، ارزش‌ها و نظام‌های اجتماعی،
 - شیوه‌های استفاده مردم از محیط طبیعی برای ایجاد پناهگاه، تهیه معاش، صنعت، انجام عبادت، تفریح، جمع شدن دور هم و...
 - شیوه‌های زندگی که اجتماعات به‌عنوان نموده‌های هویت‌شان مهم می‌شمارند،
 - هنر، موسیقی، زبان، صنایع دستی، جشنواره‌های نمایشی و سایر جنبه‌های مهم فرهنگ،
 - باورها و ارزش‌های گروهی راجع به شیوه‌های مناسب زندگی و روابط خانوادگی و فراخانوادگی، روابط منزلتی و سایر نموده‌های اجتماعی و در نهایت:
 - ویژگی فرهنگی و زیبایی‌شناختی یک جامعه یا اجتماع.
- ارزیابی تأثیر فرهنگی شامل توصیف وضعیت موجود محیط فرهنگی، پیش‌بینی اینکه اگر یک اقدام خاصی انجام شود، این عناصر فرهنگی ممکن است چه تغییراتی پیدا کنند و ارائه ابزارهایی برای کاهش تغییراتی است که از نظر مردم تأثیرات نامطلوب به‌نظر می‌آید.
- اصول زیر معیارهایی برای انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی است که عبارتند از:

۱. مشارکت، مشورت و همکاری عمومی

از آنجایی که ارزیابی فرهنگی در مرحله اول با علایق و منافع مردم سروکار دارد. بنابراین مشارکت همگانی لازم و ضروری است. ازاین‌رو، تعیین اینکه چه بخش‌هایی

از جمعیت تحت تأثیر قرار می‌گیرند، چگونه سازمان‌یافته‌اند و چگونه می‌توان از مشارکت فعال آنها اطمینان حاصل کرد، اهمیت زیادی دارد.

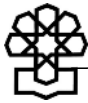
۲. تحلیل ارزیابی عدالت^۱

یکی از جنبه‌های مهم ارزیابی تأثیر فرهنگی شناسایی همه گروه‌هایی است که به احتمال زیاد از اقدام یا سیاست توسعه‌ای تأثیر می‌پذیرند. معمولاً هنگام اجرای سیاست‌ها و پروژه‌های توسعه عده‌ای بازنده و عده‌ای برنده می‌شوند. به‌هنگام اجرای طرح‌ها و سیاست‌ها، آنهایی که به‌واسطه سن، جنس، قومیت، نژاد، آسیب‌پذیری یا معلولیت، شغل یا سایر ویژگی‌هایشان از موقعیت خاصی برخوردارند، فشار ناشی از اثرات فرهنگی نامطلوب را تحمل می‌کنند. اگرچه ممکن است همه کسانی که از طرح‌ها و پروژه‌ها تأثیرات مختلفی می‌پذیرند، به‌نحوی مزایای خاصی نصیبشان شود، اما ارزیابی تأثیر فرهنگی وظیفه مهمی در جهت شناسایی اثرات منفی دارد که می‌تواند مزایای جمعی را کاهش دهد. در تحلیل ارزیابی عدالت باید گفتگویی فشرده و همدلانه با اجتماعات، محلات و گروه‌ها مخصوصاً فقرا، کم‌درآمدها و گروه‌های اقلیت و اجتماعات بومی صورت بگیرد.

۳. تمرکز ارزیابی

متخصصان ارزیابی تأثیر فرهنگی باید مشکلات مستقیم مربوط به منابع و هزینه‌ها، که بر دامنه ارزیابی و چگونگی انجام ارزیابی در زمان ارائه شده تأثیر می‌گذارد، کنار

1. Analyze Impact Equity.

بیایند. با فرض چنین مسائل و مشکلاتی، سؤال اساسی این است: «اگر نمی‌توان جهان فرهنگی را پوشش داد، بر چه چیزی باید تمرکز کرد؟» پاسخ این است که باید بر مهمترین تأثیرات تأکید نمود و همه تأثیرات مهم برای همه گروه‌های مورد تأثیر را در ابتدای امر با استفاده از انواع روش‌های ارزیابی سریع یا سایر روش‌های تحقیق مشارکتی شناسایی کرد و به تأثیرات شناسایی شده ازسوی مردم، با استفاده از تحقیق مشارکتی و روش‌های مشارکت عمومی (مباحثات گروه‌های کانونی، روش مشاهده مشارکتی، پیمایش و...) اهمیت زیادی داد.

۴. روش‌ها و فرضیات شناسایی

روش‌ها و فرضیات مورد استفاده در ارزیابی تأثیر فرهنگی باید قبل از تصمیم منتشر و در دسترس قرار گیرد تا سیاستگذاران و مردم درباره ارزیابی تأثیرات نظر بدهند.

۵. تعریف اهمیت

از آنجایی که به هنگام ارزیابی تأثیر فرهنگی یک طرح، لایحه یا قانون، نمی‌توان همه متغیرهای فرهنگی را مورد ارزیابی قرار داد و محقق مجبور است تنها متغیرهای فرهنگی خاصی را مورد توجه قرار دهد، ضروری است که دلایل لازم برای توجه بر متغیرهای خاصی و کنار گذاشتن سایر متغیرها ارائه گردد و به‌طور وضوح آنها را توضیح داد.

۶. ارائه بازخورد به برنامه‌ریزان پروژه

ارزیابی تأثیر فرهنگی نباید شکل تحقیقی بنیادی را به‌خود بگیرد که تهیه و بدون

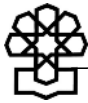

هیچ‌گونه مشورت مقدماتی مستقیماً به نهاد سیاستگذار ارسال می‌شود. بلکه باید نوعی فرآیند بازخورد فعال، در سراسر فرآیند ارزیابی و برنامه‌ریزی، بین فرد یا نهاد ارزیابی‌کننده تأثیر فرهنگی و نهاد برنامه‌ریزی وجود داشته باشد. به عبارت دیگر، نتایج ارزیابی تأثیر فرهنگی باید به طراح پروژه بازگردانده شود تا تأثیرات نامطلوب کاهش یابد و اثرات مثبت افزایش پیدا کند.

بنابراین ارزیابی تأثیر فرهنگی را باید به‌عنوان فرآیندی پویا طراحی کرد که شامل چرخه طراحی پروژه، ارزیابی، طراحی و ارزیابی دوباره است. این فرآیند باید بسیار بادقت و مخصوصاً با مشورت برنامه‌ریزان (طراحان پروژه) انجام شود تا آنها به‌گونه مناسب فرصت‌ها و مسائل موجود را قبل از آنکه خیلی دیر شود، ارزیابی کنند. علاوه‌بر این، استفاده از نظرات مردم قبل از انتشار ارزیابی تأثیر، از اهمیت زیادی برخوردار است.

۷. استفاده حرفه‌ای از متخصصان آموزش‌دیده و با صلاحیت ارزیابی تأثیر فرهنگی

استفاده از متخصصان فرهنگی آموزش‌دیده به همراه روش‌های حرفه‌ای، نتایج مثبتی به دنبال خواهد داشت. بنابراین متخصصانی مثل انسان‌شناسان، باستان‌شناسان، قوم‌شناسان - قوم‌نگاران، جغرافیدان‌های فرهنگی، اعضای حرفه‌های مربوطه (مثل جامعه‌شناسی، تاریخ اجتماعی، زبان‌شناسی، موسیقی‌شناسی و ...) اگر که آموزش مناسب دیده باشند، می‌توانند تحلیلگران فرهنگی خوبی باشند. انتخاب یک متخصص ارزیابی تأثیر فرهنگی لازمه‌اش توجه ویژه هم به آموزش و هم به تجربه و نیز توجه به تناسب کامل بین تحلیلگر و آن چیزی است که باید تحلیل شود.

۸. ارائه برنامه‌های نظارتی و تعدیلی

هدف از ارزیابی تأثیر فرهنگی تنها ارائه تحلیلی از تأثیرات به نهاد برنامه‌ریز نیست بلکه همچنین در ارزیابی تأثیر فرهنگی باید بنیانی برای ایجاد برنامه‌هایی به‌منظور کاهش تأثیرات نامناسب فرهنگی و نظارت بر چگونگی انجام این برنامه‌ها فراهم شود. شناسایی یک زیرساخت نظارتی یکی از عناصر مهم فرآیند ارزیابی تأثیر فرهنگی است. این زیرساخت علاوه‌بر نظارت و تعدیل، محل اتصال نهاد برنامه‌ریز و مسئولیت اجتماعی خواهد بود. از آنجایی که ظاهراً نهادهای معدودی منابعی برای تداوم این فعالیت‌ها برای مدتی طولانی دارند، اجتماعاتی که منابع را دریافت می‌کنند، می‌توانند بخشی از مسئولیت نظارت و تعدیل را برعهده بگیرند.

۹. شناسایی منابع داده‌ها

در یک ارزیابی تأثیر فرهنگی، باید منابع اطلاعات و داده‌هایی که تحلیل می‌شوند، شناسایی شود. سه منبع عمده در این زمینه عبارتند از: متون علمی منتشر شده، داده‌های اولیه و داده‌های ثانویه. در عین حال ممکن است میزان استفاده از این سه منبع براساس نوع اقدام پیشنهادی متفاوت باشد. متون علمی منتشر شده مثل کتاب‌ها و مقالات پژوهشی مربوط به پروژه‌های مشابه، معمولاً دانش موجود درباره تأثیرات را براساس استانداردهای علمی قابل قبول خلاصه کرده‌اند.

داده‌های ثانویه شامل آمارهای حیاتی گزارش‌های نهادهای و داده‌های معمولی است که توسط نهادهای دولتی جمع‌آوری شده است.

منابع داده‌های اولیه معمولاً شامل تحقیقات پیمایشی، تاریخ‌های شفاهی، مصاحبه با کارشناسان خبره و ... است.

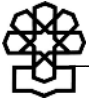
۱۰. برنامه برای نارسایی در داده‌ها

در هیچ ارزیابی تأثیر فرهنگی‌ای همه اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری نمی‌شود. بنابراین در ارزیابی تأثیر فرهنگی باید صادقانه نارسایی داده‌ها، که مطمئناً وجود دارد، اما قابل جمع‌آوری نیست و پرسش‌ها و عدم قطعیت‌های مربوط به داده‌ها را مشخص کرد. با مشارکت برنامه‌ریزان پروژه، تحلیلگر ارزیابی تأثیر فرهنگی باید ایرادهای وارده بر داده‌ها را مشخص و استراتژی‌هایی برای جبران آنها یا راه‌حلهایی برای مدیریت درست آنها ارائه دهد.

۱۱. مدلی مفهومی برای جمع‌آوری و ارزیابی داده‌ها و اطلاعات مربوط به

ارزیابی تأثیر فرهنگی

مدلی که در ادامه ارائه می‌شود براساس مدل‌های ارائه شده در ارزیابی‌های تأثیر محیطی و ارزیابی تأثیر اجتماعی ساخته شده، اگرچه تغییراتی اندک هم در آن داده شده است. این مدل چارچوبی فراهم می‌کند برای جمع‌آوری و ارزیابی داده‌های مربوط به تأثیرات فرهنگی سیاست‌ها و اقدامات توسعه‌ای.

اجزای اصلی این مدل عبارتند از:

۱. تعیین نوع پروژه

تأثیرات فرهنگی با توجه به نوع توسعه متفاوتند. دامنه متنوعی از پروژه‌های توسعه وجود دارد که در هر کدام از آنها، ارزیابی تأثیر فرهنگی دربردارنده اقدامات متعددی است:

- پروژه‌های اقتصادی،
- پروژه‌های حقوقی،
- پروژه‌های زیربنایی،
- پروژه‌های سیاسی،
- پروژه‌های فرهنگی،
- پروژه‌های اجتماعی و

۲. شناسایی متغیرهای ارزیابی تأثیر فرهنگی

متغیرهای ارزیابی تأثیر فرهنگی به تغییرات کیفی و قابل اندازه‌گیری در منابع، نهادها، زندگی فرهنگی و زیرساخت‌های اجتماعات و جمعیت‌های انسانی اشاره دارد که از یک پروژه توسعه، تغییر سیاسی یا تصویب قوانین ناشی می‌شود.

براساس بررسی ارزیابی‌های تأثیر اجتماعی - فرهنگی و ارزیابی‌های تأثیر فرهنگی انجام شده توسط نهادهای مشخص در کشورهای مختلف، فهرستی از متغیرهای فرهنگی تحت عناوین زیر فراهم شده است:

- زندگی فرهنگی،
- سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی،
- زیرساخت‌ها و منابع فرهنگی،

الف) زندگی فرهنگی اشاره دارد (اما محدود نیست) به موارد زیر:

- نظام‌های ارزشی و کردارها و باورهای فرهنگی.

- نموده‌های کلامی (داستان‌ها، اشعار، زبان‌ها)،

- نموده‌های موسیقی (آواز و موسیقی)،

- نموده‌های کنشی (نماز و مناسک)،

- نموده‌های ملموس (نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، ظروف سفالی، جواهرآلات، مصنوعات

چوبی، مواد بافتنی، منسوجات، پوشاک، فرش، آلات موسیقی و صنایع دستی)،

- جشن‌های آیینی و مذهبی،

ب) سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی اشاره دارد (اما محدود نیست) به موارد زیر:

- ساختار و اشکال سازمان سیاسی،

- ساختار و اشکال سازمان سیاسی - اجتماعی،

- شبکه‌های اجتماعی،

- روابط قدرت و ساختارهای تصمیم‌گیری.

ج) زیرساخت‌ها و منابع فرهنگی اشاره دارد (اما محدود نیست) به موارد زیر:

- توانایی‌ها و مهارت‌ها، معرفت عامیانه و نظام‌های دانش بومی،

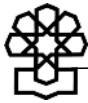
- مکان‌ها و محیط‌های مقدس،

- مکان‌های مهم تاریخی و فرهنگی؛ شامل آثار تاریخی، مکان‌های تاریخی،

مصنوعات قدیمی، موزه‌ها، گالری‌های هنری، سالن‌های تئاتر، مراکز صنعتی، مطالعات

مکتوب و ...،

- متون و اسناد مهم تاریخی و فرهنگی،

- سیستم‌های استفاده از منابع طبیعی مثل نظام‌های اجاره زمین،

- معماری سنتی.

۳. تعیین مراحل در توسعه سیاست یا دستورالعمل پروژه

همه پروژه‌ها و سیاست‌ها مراحل را پشت سر می‌گذارند، از مفهوم‌سازی، طراحی، برنامه‌ریزی شروع می‌کنند و به سمت اجرا و ساخت، نظارت و ارزیابی، عملیات و نگهداری حرکت می‌کنند. در برخی مراحل پروژه ممکن است متوقف شود یا سیاست رسمی تغییر کند. تأثیرات فرهنگی ممکن است در هر مرحله متفاوت باشد و حتی گاهی ممکن است ارزیاب تنها بر یک مرحله خاص متمرکز شود. بنابراین تعیین مراحل در انجام یک پروژه یا سیاست جنبه مهمی در تعیین تأثیرات را شامل می‌شود. واقعیت آن است که همه تأثیرات فرهنگی در هر کدام از مراحل اتفاق نمی‌افتد.

۱-۳. تکوین برنامه - سیاست

این مرحله به همه فعالیت‌هایی اشاره دارد که از مفهوم‌سازی یک پروژه یا سیاست گرفته تا نقطه شروع فعالیت یا اجرای سیاست را شامل می‌شود. اغلب فرض بر این است که تأثیرات واقعی تنها هنگامی رخ می‌دهند که فعالیت‌های فیزیکی آغاز می‌شوند. اما واقعیت آن است که از نخستین گام اعلام سیاست یا اقدام پیشنهادی، نگرانی‌های اجتماعی ممکن است برانگیخته شود و بیم‌ها و امیدها افزایش یابد و در نتیجه چانه‌زنی‌های سیاسی و تمهیدات امنیتی آغاز شود، گروه‌های فشار فعالیت خود را آغاز کنند و حتی جنبش‌های اجتماعی و مدنی به منظور ایجاد فشار بر سیاستگذاران و کارگزاران برنامه‌ها شروع به فعالیت کنند.

۲-۳. ساخت و ساز - اجرا

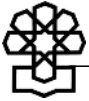
این مرحله به هنگام اتخاذ تصمیمی قطعی درباره اجرای طرح یا سیاست و همچنین تصویب قانون و مقرراتی آغاز می شود. در مورد پروژه های ساخت و ساز، این مرحله شامل مشخص کردن زمین، ایجاد راه های ارتباطی، تأمین امکانات توسعه و در صورت نیاز جابجایی و اسکان مجدد مردم می شود. در این مرحله معمولاً اعتقاد بر آن است که چون پول می تواند همه چیز را جبران کند، ایرادی ندارد که الگوی معیشتی و ارتباطی اجتماعات محلی تحت تأثیر واقع شود و زیرساخت ها و منابع فرهنگی از بین برود، در این مرحله، پاسداران سنت ها بسیار علاقمندند بدانند چه تأثیراتی رخ می دهد.

۳-۳. عملیات - نگهداری

این مرحله هنگامی شروع می شود که مرحله ساخت و ساز و اجرا تمام و سیاست کاملاً اجرا شود. در این مرحله سعی می شود که اعتماد اجتماعات محلی نسبت به مزایای بلندمدت طرح یا سیاست جلب شود. همچنین در مورد اجرای قانون دولت باید بتواند مزایا و عایدی اجرای قانون را برای گروه های ذینفع تبیین و اعتمادسازی کند.

۴-۳. کناره گیری - متوقف نمودن

این مرحله هنگامی فرا می رسد که تصمیم گرفته شود، طرح یا سیاست و فعالیت های مربوط به آن در زمان خاصی در آینده متوقف شود. در این مرحله نیز، همانند مرحله برنامه ریزی، نگرانی های اجتماعی دوباره در نتیجه اخبار مربوط به توقف یا تغییر طرح و سیاست برانگیخته می شود. از دست رفتن تسهیلات، امکانات رفاهی یا مزایای ناشی از سیاستی خاص مهمترین علل به وجود آمدن دوباره خصومت و عصبانیت است.

ارائه ماتریسی برای متغیرهای مربوط به ارزیابی تأثیر فرهنگی در مراحل

و انواع مختلف طرح ها و سیاست ها

کارشناسان ارزیابی تأثیر فرهنگی باید به منظور مدیریت پژوهش خود درباره تأثیرات فرهنگی که به طور بالقوه مهم هستند، ماتریسی ارائه دهند. برای هر مرحله از طرح/سیاست، ارزیاب باید تأثیرات بالقوه بر هر متغیر فرهنگی موجود در ماتریسی را شناسایی کند. بدین ترتیب هیچ کدام از مراحل نادیده گرفته نمی شود.

جدول ۱. ماتریس مرتبط با مراحل مختلف طرح - سیاست در متغیرهای ارزیابی تأثیر فرهنگی

متغیر ارزیابی تأثیر فرهنگی	برنامه ریزی - تکوین سیاست	ساخت و ساز - اجرا	عملیات - نگهداری	کناره گیری - متوقف نمودن
سیاست فرهنگی - نظام های ارزشی، کردارها و باورهای فرهنگی - نمادهای کلامی - نمادهای موسیقایی - نمادهای کنشی - نمادهای ملموس - جشن ها و تئاتر - آیینی و مذهبی				
سازمان ها و نهادهای فرهنگی - ساختار و اشکال سازمان سیاسی - ساختار و اشکال سازمان اجتماعی - شبکه های اجتماعی - روابط قدرت و ساختارهای تصمیم گیری				
زیرساخت ها و منابع فرهنگی - قابلیت ها و ظرفیت های فرهنگی - معرفت عامیانه و نظام های دانش بومی				

متغیر ارزیابی تأثیر فرهنگی	برنامه‌ریزی - تکوین سیاست	ساخت‌وساز - اجرا	عملیات - نگهداری	کناره‌گیری - متوقف نمودن
- اماکن مقدس - اماکن مهم تاریخی و فرهنگی - متون و اسناد مهم تاریخی و فرهنگی - نظام‌های استفاده از منابع طبیعی - معماری سنتی				

جدول ۲. متغیرهای ارزیابی تأثیر فرهنگی، براساس مرحله و نوع طرح - سیاست

نوع طرح - سیاست	تکوین برنامه - سیاست	احداث - اجرا	عملیات - نگهداری	کناره‌گیری - توقف
هدفمند کردن یارانه‌ها				
ساماندهی مد و لباس				
تسهیل ازدواج جوانان				

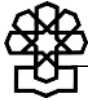
۴. روشی برای انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی

اگرچه هر طرح، برنامه یا سیاستی چارچوب خاص خود را دارد، اما در بیشتر موارد مراحل مشخصی وجود دارد که برای کسب بهترین نتایج، اگر ارزیابی به‌ترتیب آنها انجام شود، نتایج مناسب‌تری به‌دنبال خواهد داشت:

گام اول - ایجاد یک طرح مناسب مبتنی بر مشارکت عمومی به‌طوری که همه منافع مرتبط را دربر داشته باشد.

انجام گام اول لازمه‌اش شناسایی و کار با همه گروه‌های بالقوه مؤثر در مرحله برنامه‌ریزی اقدام^۱ پیشنهادی است. سطح مشارکت عمومی براساس ماهیت طرح

۱. توضیح: این اقدام می‌تواند شامل پروژه‌های عمرانی، خدماتی، صنعتی، سیاست و یا تصویب یک قانون باشد.

متفاوت است. در یک طرح پیچیده، شاید لازم باشد مطالعه‌ای اکتشافی از طریق مصاحبه با گروه‌های نمونه انجام شود تا ویژگی عمومی اجتماع تحت تأثیر مشخص شود، گروه‌های بالقوه تحت تأثیر تعریف شوند، مناطقی که به‌طور بالقوه تحت تأثیر هستند (در سطح منطقه‌ای یا ملی) شناسایی شوند، بدین ترتیب چگونگی مشارکت دادن آن در طرح مشخص شود.

داده‌ها و اطلاعاتی که در گام اول به‌دست می‌آید، کمک بسیاری در ایجاد یک طرح مشارکت عمومی می‌کند که در سراسر فرآیند ارزیابی مناسب باشد. در پروژه‌های ساده‌تر، تنها از طریق مصاحبه با ریش‌سفیدان محلی یا کارشناسان و گروه‌های قدرتمند محلی اطلاعاتی مفید به‌دست می‌آید که می‌تواند در تهیه یک طرح مبتنی بر مشارکت عمومی بسیار مؤثر باشد.

گام دوم - توصیف تغییرات ناشی از سیاست یا اقدام پیشنهادی و ارائه جایگزین‌های مناسب

در این مرحله، اقدام پیشنهادی با جزئیات کامل توصیف می‌شود تا بدین‌وسیله داده‌های فنی مورد نیاز برای انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی شناسایی شود. موارد زیر داده‌ها و اطلاعات فنی لازم برای انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی را نشان می‌دهد (که باید از مجریان طرح - سیاست کسب شود).

۱. مکان پروژه طرح یا سیاست،

۲. الزامات محیطی،

۳. نیاز به تسهیلات کمکی (جاده، خطوط انتقال، خدمات رفاهی و ابزارها و

زیرساخت‌های لازم جهت اجرای طرح یا سیاست)،

۴. جمعیت نیروی کار (براساس احداث و عملیات ماهیانه و سالیانه)،

۵. تسهیل شکل و اندازه،

۶. نیاز به نیروی کار محلی،

۷. منابع نهادی.

فهرست متغیرهای ارزیابی تأثیر فرهنگی که در جدول ۱ نشان داده شده است به منزله راهنمایی است برای کسب اطلاعات از مجریان طرح یا پروژه.

گام سوم - تعریف شرایط اولیه^۱

منظور از شرایط اولیه، شرایط موجود و روندهای گذشته مرتبط با محیط انسانی است که در آن فعالیت پیشنهادی انجام می‌شود. با اقداماتی که در گام‌های اول و دوم انجام شده است، اکنون ارزیابی می‌تواند تلاش کند که شرایط پایدار موجود را در هر منطقه‌ای که بالقوه تحت تأثیر است، تعریف کند. به عبارت دیگر، محیط فرهنگی تحت تأثیر را تعریف کند. این را مطالعه شرایط اولیه^۲ می‌نامند.

ارزیابی به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است:

۱. چه افرادی ممکن است تحت تأثیر قرار گیرند، آیا آنها متمرکز هستند یا پراکنده؟

۲. هر جمعیتی چگونه با محیط طبیعی یا مصنوعی در ارتباط است؟

۳. پیشینه تاریخی هر جمعیت چگونه است؟

۴. در هر گروهی چه ساختارها، نهادها و منابع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و

اشکال سازمانی و شبکه‌ای وجود دارد؟

۵. آیا گروه‌های اقلیت یا بومی وجود دارند؟ نیازمندی‌های خاص آنها کدام است؟

1. Baseline
2. Base Line Study.

۶. هر گروهی چه باورها، کردارهای فرهنگی و نظام‌های ارزشی دارد؟ آنها چه احساسی درباره نهادهای اجتماعی و سیاسی مدرن دارند؟ ارتباط آنها با محیط چگونه است؟ نظر آنها نسبت به تغییر چگونه است؟

۷. اشکال بیانی مهم هر گروه یا اجتماعی کدام‌هاست؟

۸. ممکن است هر یک از گروه‌ها در قبال این اقدام چه واکنش و رفتاری داشته باشند؟

در وهله اول، این نوع اطلاعات باید براساس تحقیقات موجود، اسناد دولتی و مصاحبه با کارشناسان و اجتماع به دست بیاید. در طرح‌ها یا سیاست‌های بسیار پیچیده ممکن است انجام مطالعات بسیار منظم مبتنی بر شواهد تجربی مورد نیاز باشد. این مطالعات می‌تواند شامل پیمایش‌های میدانی، کاوش‌های باستان‌شناسانه، پیمایش‌های مردم‌نگارانه، تکنگرایی‌های تاریخی، کارتوگرافی‌های فرهنگی و ... باشد.

گام چهارم - بعد از فهم بعد تکنیکی طرح، کارشناس ارزیابی‌کننده تأثیرات فرهنگی باید دامنه کامل تأثیرات فرهنگی مهم احتمالی را که براساس بحث یا مصاحبه با تعدادی از گروه‌های بالقوه تحت تأثیر به دست می‌آید، شناسایی کند. معیارهای مرتبط با تأثیرات مهم انتخاب شده عبارتند از:

۱. تعیین میزان احتمال اینکه یک رویداد خاص ممکن است اتفاق بیافتد،

۲. تعداد افرادی که به همراه جمعیت بومی ممکن است تحت تأثیر قرار بگیرند،

۳. مدت زمان تأثیرات بالقوه،

۴. ارزش مزایا و هزینه‌ها برای مردم تحت تأثیر،

۵. تعیین اینکه یک تأثیر تا چه اندازه قابل برگشت یا قابل کنترل است،

۶. احتمال تأثیرات بعدی،

۷. مرتبط بودن با تصمیمات مربوط به سیاستگذاری،

۸. نامشخص بودن سایر تأثیرات احتمالی،

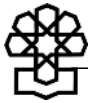
۹. مشاجره بر سر موضوع.

گام پنجم - بررسی تأثیرات احتمالی مهم

تأثیرات فرهنگی احتمالی را می‌توان براساس شرایط پیش‌بینی شده بدون اقدام (شرایط اولیه)، شرایط پیش‌بینی شده با انجام اقدام و تأثیرات پیش‌بینی شده که می‌توان به‌عنوان تفاوت بین آینده با و بدون اقدام پیشنهادی تفسیر نمود، تنظیم کرد.

بررسی تأثیرات احتمالی شامل مطالعه اطلاعات ارائه شده ازسوی مؤسسات، اسناد مربوط به تجربه‌های قبلی دارای اقدام مشابه یا جمعیت مشابه، داده‌های سرشماری و سایر آمارهای حیاتی، اسناد و منابع ثانویه و تحقیق میدانی می‌گردد که تحقیق میدانی شامل مصاحبه، جلسات مباحثه گروه‌های متمرکز، پیمایش‌ها، مشاهده مشارکتی و سایر روش‌های تحقیق مشارکتی می‌شود.

هنگامی که بررسی تغییر فرهنگی مدت زمان بیشتری را می‌طلبد، روش‌های ارزیابی محیط فرهنگی مشکل‌تر می‌شود، زیرا مجموعه‌ای از عوامل مداخله‌کننده می‌توانند بر فرآیند تغییر تأثیر بگذارند. آنچه که در این شرایط می‌توان انجام داد، بستگی به عوامل متعددی مثل دامنه اقدام - سیاست، ناحیه‌ای که در آن تغییر اتفاق می‌افتد و در دسترس بودن اطلاعات معتبر دارد. روش‌های ارزیابی شامل (اما نه محدود به) موارد زیر است:

- برنامه‌ریزی دورنمای بلندمدت (مطالعات آینده)،

- روش‌های تطبیقی - به‌منظور مقایسه با اقدامات مشابه و تأثیرات مربوط به آنها

- استفاده از فرآیند خط مستقیم در پروژه - به‌عبارت دیگر استفاده از روند موجود و تعمیم آن به آینده،

- مشورت با کارشناسان - کسب نظرات کارشناسان و رهبران افکار عمومی یا عاملان تغییر سنتی درباره احتمال سناریوها و تغییرات.

گام ششم - پیش‌بینی واکنش اجتماعات تحت تأثیر به تأثیرات پیش‌بینی نشده
با فرض اطلاعات از گروه‌هایی که بالقوه تحت تأثیر هستند و نوع تأثیراتی که پیش‌بینی کرده‌ایم، واکنش گروه‌ها به احتمال زیاد چگونه خواهد بود؟

چه هنگام یک گروه خاص از آنچه که رهبرانش فکر می‌کنند تا اندازه زیادی تحت تأثیر قرار می‌گیرد؟ آیا یک رهبر باید در قبال یک پروژه جهت‌گیری مثبت یا منفی داشته باشد؟ آیا شیوه‌هایی وجود دارد که از طریق آنها جمعیت خاصی دوباره یک محیط را انتخاب کنند یا اینکه به احتمال زیاد آنها تغییر مکان می‌دهند؟ آیا یک گروه قادر به حفظ شیوه‌های ارزشمند در مدیریت زندگی فرهنگی، اشکال متفاوت صورت‌بندی‌های فرهنگی، شبکه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی و منابع زیرساخت‌های فرهنگی خود هست؟

گام هفتم - توجه به تأثیرات غیرمستقیم و انباشتی

در حقیقت، این مرحله یک گام تحلیلی مثل گام‌های مختلفی که در گذشته بیان شد، نیست. اغلب تأثیرات فرهنگی مستقیم نیست، بسیاری از تأثیرات ممکن است هنگامی رخ دهند که اقدام به پایان رسیده یا سیاست اجرا شده است و احتمال زیادی دارد که این تأثیرات در نواحی دور از طرح اتفاق بیافتد. بسیاری از جمعیت‌ها، مخصوصاً

گروه‌های بومی در کشورهای خاصی، شدیداً در معرض خطر تخریب فرهنگی هستند، این امر به دلیل فشارهای مختلفی است که بر آنها وارد می‌شود، در نتیجه یک طرح یا سیاست معین ممکن است از نظر فرهنگی یک گروه خاصی را کاملاً تضعیف کند.

گام هشتم - پیشنهاد جایگزین‌های جدیدی که عملی و امکان‌پذیر است.

هنگامی که تأثیرات مهم شناسایی شد، باید به بررسی این امکان پرداخت که چه جایگزین‌هایی می‌تواند مسائل موجود را کاهش دهد و از طریق مشورت با مدیران طرح یا نهادهای برنامه‌ریز و گروه‌هایی که تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، باید مشخص نمود که کدام یک از راه‌های جایگزین را می‌توان عملی ساخت. هنگام بروز مناقشات، میانجیگری می‌تواند نقش مهمی داشته باشد، در حل این مسئله که چه جایگزین‌هایی را باید مورد توجه قرار داد و انتخاب کرد.

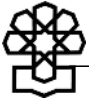
گام نهم - ارائه طرح تعدیل تأثیرات ارزیابی

تأثیر فرهنگی نباید تنها به پیش‌بینی تأثیرات بپردازد، بلکه باید به همان اندازه نیز شیوه‌ها و ابزار کاهش تأثیرات نامطلوب را معرفی نماید. کاهش تأثیرات شامل اجتناب از تأثیر از طریق انجام ندادن اقدام، کاهش، به حداقل رساندن یا اصلاح تأثیرات از طریق طراحی یا مدیریت طرح یا سیاست؛ یا جبران تأثیرات از طریق ارائه تسهیلات منابع یا فرصت‌های جایگزین.

بنابراین به‌طور کلی باید گفت که گام نهم سه مرحله زیر را شامل می‌شود:

مرحله اول - مدیران پروژه یا سیاستگذاران تلاش می‌کنند تا از همه تأثیرات نامطلوب اجتناب ورزند.

مرحله دوم - مدیران پروژه یا سیاستگذاران تلاش می‌کنند تا تأثیراتی را که

نمی‌توان از آنها اجتناب کرد، کاهش دهند.

مرحله سوم - مدیران پروژه یا سیاستگذاران تلاش می‌کنند تا تأثیراتی که نمی‌توان از آنها اجتناب نمود یا کاهش داد، جبران کنند.

دو مرحله اول یعنی اجتناب و کاهش را می‌توان در خود طرح، اجتماع ذینفع یا منطقه تحت تأثیر انجام داد. اما ازسوی دیگر، انجام مرحله سوم شاید نیازمند مکانی متفاوت یا نقل مکان جمعیتی باشد که از سیاست - طرح توسعه پیشنهادی - مورد تأثیر قرار گرفته است. میزان جبران را باید براساس امکانات از دست رفته و شدت تأثیر برآورد نمود.

۱. انجام مراحل فوق لازمه‌اش این است که مشخص شود که آیا مدیران پروژه یا سیاستگذاران می‌توانند طرح یا سیاست پیشنهادی را تعدیل کنند تا از تأثیرات نامطلوب بر اجتماع مورد نظر جلوگیری شود.

۲. شیوه‌ها و ابزارهای تعدیل و کاهش تأثیرات فرهنگی نامطلوب مشخص شود.

۳. شناسایی و جبران تأثیرات فرهنگی غیرقابل حل نیازمند:

- شناسایی روش‌های جبران فردی و اجتماعی در تأثیرات اجتناب‌ناپذیر.

- در زمینه اجتماع، باید نیازهای اساسی یا متغیرهای کیفیت زندگی که تأثیرات نامطلوب را جبران می‌کند شناسایی شود.

- شناسایی تأثیرات فرهنگی نامطلوب با مشارکت سیاستگذاران یا مدیران طرح و رهبران افکار عمومی تا بدین‌وسیله علایق و منافع شهروندان در تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار بگیرد.

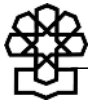
گام دهم - ارائه طرح یا برنامه برای نظارت

طرحی برای نظارت باید ارائه شود تا اجرای برنامه و پیشرفت طرح بررسی، تأثیرات پروژه یا سیاست با تأثیرات واقعی مقایسه و اقدامات لازم برای اصلاح تأثیرات پیش‌بینی نشده‌ای که اتفاق می‌افتد، تجویز شود. در کنار طرح نظارتی، برنامه نیز برای نظارت باید طراحی شود تا انحراف از سیاست یا اقدام پیشنهادی شناسایی شود. برنامه نیز برای طرح و پروژه‌هایی که فاقد اطلاعات کافی هستند یا طرح‌ها و پروژه‌هایی که از قابلیت تنظیم و عدم اطمینان زیادی برخوردارند، باید تهیه و تنظیم شود. اگر روش‌های نظارتی را نمی‌توان به‌طور مناسب اجرا کرد، با استفاده از مشورت با دیگران می‌توان عدم اطمینان‌های مربوط به اجرای تصمیمات را مشخص کرد. نظارت باید فعالیت مشترکی بین مسئولین اجرای پروژه یا سیاست و اجتماع تحت تأثیر باشد. مسئولین اجرای پروژه زمان و تعهد کافی برای انجام روش‌های نظارت مناسب از طریق مباحثات منطقی ندارند. با توجه به این مسئله، در طرح باید خط بودجه‌ای برای محول کردن جنبه‌های مربوط به اجرای نظارت به اجتماع، مخصوصاً جنبه‌هایی که آنها توانایی بیشتری برای انجام آن دارند، تصویب شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

محدودیت‌های انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی

راهنمای حاضر، به‌عنوان روش و رویه‌ای که فرآیندی تدریجی است، انتظار می‌رود که به‌تدریج پیشرفت کند تا در موقعیت‌ها و شرایط متفاوت قابل کاربرد باشد، بنابراین نیازمند بررسی متناوب است. این بعد تدریجی ارزیابی تأثیر فرهنگی، موجب می‌شود

که استفاده از آن چالش‌های واقعی برای متخصصان به بار بیاورد و ازاین‌رو محدودیت‌های زیر، که البته تنها محدودیت‌ها نیست، را دربردارد:

۱. این راه‌ها را باید به‌عنوان حداقل یک تمرین مناسب تلقی کرد. در برخی از کشورها و سازمان‌ها ممکن است ملاک‌ها و معیارهایی بسیار پیشرفته‌تر از آنهایی که در اینجا ارائه شده است، وجود داشته باشد. برخی از کشورها و سازمان‌های دیگر قبل از تصمیم برای نتیجه‌گیری در هر سطح و هر جنبه‌ای از فرآیند ارزیابی تأثیر فرهنگی، مطمئناً نیازمند ظرفیت‌های سازمانی و انسانی بیشتری هستند.

۲. جمع‌آوری داده‌های پشتیبان درباره شرایط اولیه در ارزیابی تأثیر فرهنگی و طراحی نظام‌های نظارتی بعدی ممکن است مشکل و پرهزینه باشد.

۳. مسئولین برنامه‌ریز ممکن است افرادی از وزارتخانه‌ها و سازمان‌های عمومی و خصوصی مختلفی باشند. گاهی اوقات ممکن است نماینده سازمان‌های فرهنگی مسئول در تنظیم راهنمای ارزیابی تأثیر فرهنگی، دریافت و ارزیابی پیش‌نویس راهنمای ارزیابی تأثیر فرهنگی و سرانجام در تنظیم ارزیابی تأثیر فرهنگی نهایی حضور نداشته باشد.

۴. اگرچه مسئولین برنامه‌ریزی می‌توانند ارزیابی تأثیر فرهنگی نهایی را تصویب کنند، اما مجوز قانونی طرح ممکن است وابسته به کمیسیون‌های متعدد برنامه‌ریزی ملی، منطقه‌ای و محلی، وزارتخانه‌های مختلف و سازمان‌های کارشناسی باشد. این مسئله گاهی اوقات فرآیندی بلندمدت و خسته‌کننده را دربر می‌گیرد.

۵. ارزیابی تأثیر فرهنگی، روند پیشین تصویب طرح یا برنامه را پیچیده‌تر می‌کند. ازاین‌رو، به کارشناسان مدیریت منابع فرهنگی، کارشناسان ارزیابی تأثیر فرهنگی و

کارشناسان فرآیند برنامه‌ریزی ملی، منطقه‌ای و محلی نیاز مبرمی وجود دارد.

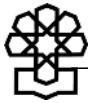
۶. مجریان طرح باید تأخیر طولانی در مطالعات و مذاکرات مربوط به ارزیابی‌های تأثیر فرهنگی را طبیعی به حساب بیاورند. در مدت تعیین شده، باید تمهیداتی اتخاذ شود که از تخریب یا آسیب‌رسانی به محیط فرهنگی که پیامدهای مهمی برای اقدام توسعه‌ای پیشنهادی در آینده خواهد داشت، جلوگیری شود.

۷. اجرای روش ده مرحله‌ای در انجام ارزیابی تأثیرات فرهنگی تنها مرحله اول دستیابی به پذیرش اقدام جدیدی است که ممکن است تأثیرات فرهنگی مهمی داشته باشد؛ حمایت‌های قانونی و مدیریتی نیز برای افزایش کاربرد آن لازم است.

۸. به‌منظور بهبود فرآیند ارزیابی تأثیر فرهنگی، نهادهای فرهنگی و نهادهای توسعه‌ای باید همکاری‌های متقابلی در زمینه تنظیم قوانین، مقررات و استانداردهای مربوط به حفظ منابع فرهنگی داشته باشند.

کاربرد نتایج ارزیابی تأثیر فرهنگی: گامی به‌سوی پیشرفت

پیش‌فرض ارزیابی تأثیر فرهنگی این است که سیاستگذاران، برنامه‌ریزان، طراحان و مدیران پروژه‌ها باید از پیامدهای اقدامات و تصمیماتشان قبل از عمل آگاهی داشته باشند و مردم تحت تأثیر نیز نه تنها باید نتایج تصمیمات را برآورد کنند، بلکه فرصت مشارکت در ساختن آینده خود را نیز داشته باشند. شاید به‌دلیل پیچیدگی مدیریت تغییر فرهنگی یا پیامدهای سیاسی گنجانیدن ابعاد فرهنگی در طرح‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه، ارزیابی تأثیر فرهنگی به‌خوبی در فرآیند برنامه‌ریزی، سیاستگذاری، تصمیم‌گیری و چرخه برنامه‌ها و طرح‌های نهادهای توسعه‌ای به حساب

نیامده است. هدف از اصول و رهنمودهایی که در اینجا ارائه شد، کمک به نهادهای توسعه و سایر نهادهای دست‌اندرکار ارزیابی تأثیر فرهنگی است که در تلاشند به اطلاع همه برسانند که اگر یک ارزیابی تأثیر فرهنگی مناسب به فرآیندهای سیاستگذاری و تصمیم‌گیری یا چرخه پروژه‌ها و برنامه‌ها ضمیمه شود، اقدامات، تصمیمات و سیاستگذاری نتایج بهتری به دنبال خواهند داشت.

تعداد زیادی از انواع متفاوت ارزیابی تأثیر فرهنگی در سرتاسر جهان انجام شده است. دست‌اندرکاران این ارزیابی‌های تأثیر فرهنگی دائماً به فکر مؤثرتر شدن، گسترده شدن و استاندارد کردن روش‌ها و ابزارهای ارزیابی تأثیر فرهنگی هستند. بیشتر این ابزارها و روش‌ها ازسوی نهادهای خاصی ساخته و توسط نهادهای توسعه‌ای مختلفی طراحی شده است و گاهی اوقات اشخاص متخصص به‌عنوان بخشی از طرح و برنامه‌هایشان، چارچوبی نیز برای ارزیابی تهیه نموده‌اند. به‌دلیل کثرت سازمان‌های متخصص در ارزیابی تأثیر فرهنگی، تنوع قابل ملاحظه‌ای در رویکردها و تجارب ارزیابی تأثیر فرهنگی وجود دارد. این وضعیت فکر ساختن راهنمایی استاندارد که استانداردهای حداقلی مشترک و بنیانی برای ارزیابی تأثیر فرهنگی سیاست‌ها و پروژه‌ها را فراهم آورد، با تردید مواجه می‌سازد. به همین ترتیب، راهبردهای متعددی به‌وجود آمده است، که برخی به‌طور ویژه به ارزیابی تأثیرات فرهنگی سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌ها اختصاص دارند. علاوه‌بر این، راهبردهایی نیز برای ارزیابی تأثیرات محیطی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، مخاطره‌آمیز، تکنولوژیکی، بهداشتی و ... وجود دارد. در این وضعیت سؤالاتی که ما همواره با آن مواجه هستیم عبارتند از:

- آیا باید ادغام عمودی^۱ بیشتری میان سیاست‌ها، برنامه‌ها و روش‌های ارزیابی تأثیر فرهنگی وجود داشته باشد؟

- آیا باید ادغام افقی^۲ بیشتری از فنون ارزیابی تأثیر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی وجود داشته باشد؟

- چگونه می‌توانیم فرآیندهای ارزیابی تأثیر واقعی به‌وجود بیاوریم؟

- با نظر به اهمیت تفاوت‌های فرهنگی در توسعه پایدار، استفاده از راهبردها و اصول بین‌المللی در مورد مسائل منحصر به فرد اجتماعات تا چه اندازه می‌تواند مؤثر باشد؟

- آیا ارزیابی تأثیر می‌تواند هم ابزاری برای مسئولیت و هم ابزاری برای یادگیری باشد؟

- هزینه‌ها و فایده‌های اقتباس ارزیابی تأثیر فرهنگی کدام است؟

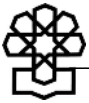
در راهنمایی که در اینجا ارائه شد، تلاش این بود که مسائل مذکور در یک برنامه واحد مورد توجه قرار گیرد. اما، اگر یکی از اهداف ارزیابی تأثیر فرهنگی حفظ و ارتقای تنوع فرهنگی به‌منظور تسهیل توسعه پایدار است، پس این هدف به‌طور مشخص در قالب این دو بخش به‌دست می‌آید:

- از طریق دستور ارزیابی تأثیر فرهنگی،

- حمایت اجرایی و قانونی.

راهنمای حاضر تنها هدف اول را مورد توجه قرار داده است. به‌عبارت دیگر هدف این راهنما، تنها ارائه اطلاعات بیشتر به طراحان و سیاستگذاران درباره پیامدهایی است که سیاست‌ها و اقدامات توسعه می‌تواند برای فرهنگ به دنبال داشته

1. Vertical Integration.
2. Horizontal Integration

باشد. گام دوم اطمینان از این مسئله است که هنگام اتخاذ سیاست‌ها و تصمیمات و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها با تدوین قوانین و سیاست‌های الحاقی، از دستور ارزیابی تأثیر فرهنگی حمایت کافی به‌عمل خواهد آمد.

در مورد خود فرآیند ارزیابی تأثیر فرهنگی، هرگاه که اطلاعاتی درباره تغییر احتمالی محیط فرهنگی در یک منطقه یا اجتماع خاص در آینده مورد نیاز است، یک مطالعه ارزیابی تأثیر فرهنگی درباره اینکه چه اقداماتی مؤثر است، باید انجام شود. برخی از اقدامات توسعه‌ای بی‌خطر ممکن است تأثیرات ناچیزی داشته باشند. در اینجا، باید به روش ارزیابی تأثیر فرهنگی نوعی فرآیند گزینش^۱ اضافه نمود تا مشخص شود در مورد کدام نوع اقدامات یا سیاست‌ها باید ارزیابی تأثیر فرهنگی انجام شود و کدام اقدام و سیاست‌هایی نیازمند ارزیابی تأثیر فرهنگی نیست.

ارزیابی تأثیر فرهنگی به کل فرآیند ارزیابی، از شناسایی تأثیرات احتمالی تا استفاده از نتایج تحقیق در تصمیم‌گیری گفته می‌شود. بخشی از فرآیند که شامل اجرای پژوهش و پیش‌بینی تأثیرات احتمالی و گزارش آنها می‌شود، معمولاً توسط مسئولین طرح - سیاست یا نمایندگان آنها صورت می‌گیرد.

احتمال سوگیری در ارزیابی تأثیر فرهنگی در مواردی کاهش می‌یابد که در آنها تحقیق توسط مقامات سیاستگذار مربوطه اجرا و نظارت شده است، یا در مواردی که نظام‌هایی برای بررسی مستقل یا دقیق کار براساس معیارهای شناخته شده وجود دارد. برخی از مقامات تصمیم‌گیر ممکن است خود مسئول طرح‌ها یا سیاست‌هایی باشند که قرار است مورد ارزیابی تأثیر فرهنگی قرار بگیرند. در چنین مواردی

رویه‌های شفافیتی که بی‌طرفی را تضمین می‌کند باید دنبال شود.

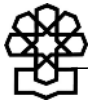
هنگامی که هزینه‌های ارزیابی تأثیر فرهنگی کاملاً ازسوی مسئولین طرح یا برنامه تأمین می‌شود، لازم و ضروری است که با رویکردی جامع و یک ارزیابی درست از طرح، هزینه‌ها و مزایای ارزیابی تأثیر فرهنگی مشخص شود. باید از کارشناسان باتجربه و باصلاحیت دارای تخصص مورد نیاز در حوزه‌های مربوطه و آشنا با کاربرد روش‌های مناسب و دقیق لازم در طول مراحل برآورد و ارزیابی استفاده کرد.

مقامات تصمیم‌گیری نیز باید خود را به تخصص و آگاهی فنی لازم برای قضاوت درباره شایسته بودن یا نبودن ارزیابی‌ها و برای استفاده صحیح از یافته‌ها مجهز کنند.

زمینه لازم برای مشورت و مشارکت مردم محل، سازمان‌های غیردولتی ذینفع و عموم مردم در فرآیند ارزیابی تأثیر فرهنگی باید فراهم شود. به چنین افراد و سازمان‌هایی باید فرصت داده شود، در شرایط مشخص، اطلاعات و مشاهدات حاصل از روش‌های مربوطه که به اعتقاد آنها ناکارآمد است، نقد شود. علاوه بر این، اگر اطلاعات ارائه شده در یک گزارش ارزیابی تأثیر فرهنگی یا برنامه تأثیر فرهنگی ازسوی مقامات تصمیم‌گیری ناکارآمد به نظر می‌رسد، آنها باید قادر به درخواست اطلاعات بیشتر باشند و تا آماده شدن چنین اطلاعاتی اتخاذ تصمیم را به تأخیر بیندازند.

گزارش ارزیابی تأثیر فرهنگی باید به اطلاع عموم مردم برسد و ترجیحاً خلاصه شده و فاقد زبان فنی باشد و بلافاصله منتشر شود.

در فرآیند تصمیم‌گیری باید اهمیت زیادی به نتایج ارزیابی تأثیر فرهنگی داده شود، به‌طوری که نتایج نامساعد بتواند زمینه لازم برای رد سیاست یا لزوم تغییر آن را ایجاد کند. تصمیمات باید منتشر شود و در آن نشان داده شود به چه طریقی

ارزیابی تأثیر فرهنگی بر روند تصمیم‌گیری مؤثر بوده است.

در طول مرحله اجرا یا عملیاتی کردن سیاست‌ها، برنامه‌ها یا طرح‌های تصویبی، از ارزیابی تأثیر فرهنگی باید به‌عنوان چارچوبی برای انجام نظارت بر تأثیرات واقعی و مقایسه این تأثیرات با پیش‌بینی‌ها، تضمین اجرای اقدامات نظارتی آن‌گونه که انتظار می‌رود، انجام هرگونه تعدیل عملیاتی مورد نیاز و گزارش آن، استفاده شود.

به‌منظور فراهم کردن زمینه مناسب جهت استفاده از نتایج ارزیابی تأثیر فرهنگی، باید دستور ارزیابی تأثیر فرهنگی در نظام‌های مدیریتی قانونی و سیاسی کشور کاملاً پذیرفته شود. بنابراین، اقداماتی باید اتخاذ شود که تضمین کند:

- استفاده از ارزیابی تأثیر فرهنگی سیستماتیک، منطقی و از نظر عموم قابل قبول است.
- اجرای قانونی آن بلامانع است.
- با نظام اخلاقی موافق و سازگار است.
- راهنمایی اخلاقی برای اجرای مناسب استفاده از متخصصان ارزیابی تأثیر فرهنگی تدوین شده است.

- علاوه بر این جایگاه مناسبی به عنصر ارزیابی تأثیر فرهنگی در فرآیندهای تصمیم‌گیری داده شده است، به‌طوری که حتماً اجرا خواهد شد و کاملاً بر نتایج تأثیر خواهد گذاشت.

اغلب استفاده از فنون ارزیابی تأثیر فرهنگی در مورد طرح‌های توسعه‌ای منفرد است. به‌طور کلی ارزیابی تأثیر فرهنگی را در مورد برنامه‌ها یا رشته‌ای از طرح‌های متعدد و طرح‌های استراتژیک نیز می‌توان به‌کار برد. همچنین ارزیابی تأثیر فرهنگی می‌تواند بخش مهمی از برنامه‌های تجاری توسعه بین‌المللی باشد؛ به‌عنوان ابزارهای

مدیریت تجاری در زمینه تجارت یا اتخاذ قوانین و سیاست‌های عمومی به‌منظور جوابگویی و تنظیم آنچه که به نفع عموم انجام شده است.

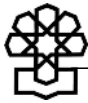
در مورد سازمان‌های یکپارچه‌سازی منطقه‌ای، نهادهای توسعه‌ای دوجانبه و چندجانبه و بانک‌های توسعه‌ای منطقه‌ای، علاقه به استاندارد نمودن قوانین و مقررات مربوط به این موضوع آشکارا به چشم می‌خورد، برای اینکه دولت‌های عضو از شرایط رقابتی نامساعد و متغیر ناشی از اجرای قواعد متفاوت، ضرروزیان نبیند.

سخن پایانی

چارچوبی که در اینجا ارائه شده است، نیازمند جرح و تعدیل و تغییرات بسیاری است. همان‌طور که قبلاً گفته شد این چارچوب ازسوی شبکه بین‌المللی تنوع فرهنگی ارائه شده و اگرچه بسیار منظم و دقیق است و می‌توان آن را در بسیاری از جوامع موجود در سراسر دنیا مورد استفاده قرار داد، اما ایرادهای زیر به آن وارد است:

۱. این چارچوب بیشتر در ارزیابی تأثیر فرهنگی اقدامات توسعه‌ای قابل استفاده است تا ارزیابی تأثیر فرهنگی طرح‌ها و لوایح. از آنجایی که طرح‌ها و لوایح تأثیرگذاری بسیار بیشتری از اقدامات توسعه‌ای دارند و دامنه پوشش آنها گسترده‌تر است، بنابراین لازم است در کنار استفاده از این چارچوب، الگو و چارچوب بهتری تدوین نمود که در ارزیابی تأثیر فرهنگی طرح‌ها و لوایح بتوان از آن استفاده کرد.

۲. اگرچه طراحان این چارچوب سعی کرده‌اند که طراحی آن به‌گونه باشد که در شرایط مختلفی قابل کاربرد باشد، لکن به‌نظر می‌رسد برخی از جنبه‌های این چارچوب نیازمند اصلاح و تعدیل است و با ویژگی‌های خاص فرهنگی جامعه ما همخوانی ندارد.

درواقع تا به امروز چارچوب‌هایی که برای انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی ارائه شده، بیشتر محلی و مخصوص سازمان‌ها و پروژه‌های خاص بوده است. اکنون وقت آن رسیده است که پژوهش‌های اخیر سازمان‌های مربوطه و مطالعات و اسناد موجود بررسی شود تا مشخص گردد آنها برای ارزیابی تأثیر فرهنگی پروژه‌ها و سیاستگذاری‌های توسعه‌ای از چه ابزارها و فرآیندهایی استفاده کرده‌اند. ازاین‌رو ممکن است لازم باشد ابزارهای جدیدی ساخته شود که نارسایی‌ها و ضعف‌های ابزارهای موجود را جبران نماید. بنابراین در تهیه چارچوب اصلی ارزیابی تأثیر فرهنگی باید ویژگی‌های خاص فرهنگی جامعه ایران را لحاظ کرد.

۳. تعریفی که در این چارچوب مبنای ارزیابی تأثیر فرهنگی قرار گرفته است، تعریفی مردم‌شناسانه از فرهنگ است. در این تعریف فرهنگ بیشتر به مثابه شیوه‌ای از زندگی به تصویر کشیده شده و به لایه‌های عینی فرهنگ توجه بیشتری شده است، درحالی که اصحاب جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی، فرهنگ را دارای لایه‌های متعددی می‌دانند که برخی از آنها مثل ارزش‌های غایی، معنایی و باطنی در سطحی عمیق‌تر هستند که ممکن است شناسایی آنها نیازمند تحقیقات جداگانه باشد و برخی دیگر ظاهری‌تر و در دسترس هستند که از آن جمله می‌توان از ارزش‌ها، آداب و رسوم، عرف و... نام برد. به‌طور کلی باید گفت که تعریفی که از ارزیابی تأثیر فرهنگی در جامعه ما مد نظر است، بیشتر به تعریف اصحاب جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی نزدیک است تا تعریف مردم‌شناسان.

نوشتار حاضر به‌عنوان مقدمه‌ای در باب ارزیابی تأثیر فرهنگی که در آن تاریخچه ارزیابی تأثیر فرهنگی بررسی شده است، در تهیه چارچوب اصلی ارزیابی تأثیر فرهنگی طرح‌ها و لوایح تنها یک گام مقدماتی به‌حساب می‌آید. درواقع، از

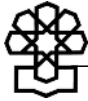

آنجایی که در ازای هرگونه الگو و چارچوبی جهت انجام مطالعات مختلف در حوزه‌های گوناگون، گذشت زمان و کسب تجربه اهمیت زیادی دارد، بنابراین لازم و ضروری است که درحال حاضر با بهره‌گیری از تجارب سایر کشورها و نهادهای دیگر و نیزه بهره‌گیری از نظرات کارشناسان داخلی حوزه فرهنگ، الگو و چارچوبی مقدماتی، که به‌نظر می‌رسد از کارآیی مناسبی برخوردار است، تهیه نمود و براساس آن مطالعات ارزیابی تأثیر فرهنگی طرح‌ها و لوایح مهم انجام گیرد تا در آینده و در نتیجه تجارب به‌دست آمده بتوان به الگویی بومی و نهایی برای انجام مطالعات ارزیابی تأثیر فرهنگی دست یافت.

دفتر فرهنگی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی قصد دارد در گام دوم به چارچوبی از ارزیابی تأثیر فرهنگی دست یابد تا بتوان طرح‌ها و لوایح را نیز از این حیث مورد ارزیابی قرار دهد.

منابع و مآخذ

۱. مختاریان، مجید. مهندسی فرهنگ، لازمه تعالی جامعه اسلامی، نامه پژوهش فرهنگی، سال دهم، دوره سوم، شماره پنجم، ۱۳۸۸.
۲. شیبانی، ثریا. چند تعریف از فرهنگ، در مسائل و چشم‌اندازهای فرهنگ (مجموعه مقالات)، تهران، واژه فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۱.
۳. باکاک، رابرت. صورت‌بندی‌های فرهنگی جامعه مدرن، ترجمه مهران مهاجر، تهران، انتشار آگه، ۱۳۸۶.
۴. کرایب، یان. نظریه اجتماعی مدرن، از پارسنز تا هابرماس، ترجمه عباس مخبر، تهران، انتشارات آگه، ۱۳۸۱.
۵. اصفهانی، مینا و اسماعیل کاووسی. مدیریت فرهنگی و چشم‌انداز ۲۰ ساله، در مجموعه

- مقالات اولین همایش ملی مهندسی فرهنگ تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جلد چهارم، ۱۳۸۶.
۶. فرهی، برزو، تواناسازی مدیران استراتژیک کشور با رویکرد مدیریت استراتژیک فرهنگی، فرهنگ تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جلد چهارم، ۱۳۸۶.
۷. در محضر ولایت. مجموعه رهنمودهای امام (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۶.
۸. رضایی، عبدالعلی. درنگ و درایتی پیرامون تحلیل جامعه‌شناختی و تبیین مفهوم پیوست فرهنگی، در نامه پژوهش فرهنگی، سال دهم، دوره سوم، شماره پنجم، ۱۳۸۸.
۹. وان شوتن، ماریس، فرانکا رفلکی و رول اسلوتوک. مفهوم‌پردازی فرآیند تغییر اجتماعی و پیامدهای اجتماعی، در راهنمای بین‌المللی برآورد پیامدهای اجتماعی، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان، ۱۳۸۷.
۱۰. روچ، کریس. ارزیابی تأثیر پروژه، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، انتشارات اختران، ۱۳۸۷.
۱۱. بکر، هنک و فرانک ونکلی. راهنمای بین‌المللی برآورد پیامدهای اجتماعی، ترجمه هادی جلیلی، تهران انتشارات جامعه‌شناسان، ۱۳۸۷.
۱۲. ابراهیم‌پور، محسن و سیدرضا مصطفوی. ارزیابی آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی طرح‌ها و پروژه‌ها، دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۸۷.
۱۳. سادلر، بری، فولر و کارل. ارزیابی پیامدهای اجتماعی، ترجمه مرتضی قلیچ در دستورالعمل ارزیابی و پیوست اجتماعی - فرهنگی، دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۸۸.

- www.Berr.gov.uk
 - http://en.wikipedia.org
 - http://ec.europa.eu
 - www.Tasman.govt.nz
 - http.oecq.doh.hawaii.gov
14. Sagnia, K.B Urama (2004), Framework for Cultural Impact Assessment, international Network for cultural Diversity (INCD).

شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۰۳۳۴

عنوان گزارش: مقدمه‌ای بر چارچوبی برای ارزیابی تأثیرات فرهنگی (پیوست فرهنگی)
طرح‌ها و لوايح

نام دفتر: مطالعات فرهنگی (گروه جوانان و تربیت بدنی)

تهیه و تدوین: بهمن باینگانی

همکار: رضا مستمع

ناظران علمی: حسین رضی، مرتضی شکوهی

متقاضی: جواد آرين‌منش (نماینده مهشد و کلات در مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: نرگس کلاکی

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۳۸۹/۵/۴